

Kütle Hareketleri Nedeniyle Yeri Değiştirilen Yerleşmelere Bir Örnek: GÖRDES (Manisa)

Yrd.Doç.Dr. Mustafa GİRĞİN*

Özet:

Türkiye'de, doğal olaylar sonucunda, yeri değiştirilen yerleşmelerden biri de, Gördes'tir. Yerleşme, Kumçayı (Gördes çayı) vadisi yamaçlarındaki eski konumunda, kütle hareketleri nedeniyle, oturulamaz hale gelmiş ve başka bir yere taşınması kaçınılmaz olmuştur. Halen (1993), Eski Gördes'te 12 haneden oluşan bir nüfus bulunuyorsa da, yaklaşık 30 yıllık bir dönemde Gördes halkı, kademeli olarak Yeni Gördes'e taşınmıştır. Doğal çevre faktörlerinin yerleşmeler üzerindeki etkilerinin ele alındığı bu çalışmada; Eski ve Yeni Gördes'in kuruluş yeri özellikleri de karşılaştırılmıştır.

Summary:

Orz of the settlements, the place of which was changed as a result of natural events, in Turkey is Gördes city (town) center. Because of the massive movements on the slopes of the valley of Kum River (Gördes River), it was impassible to settle in the area and the inhabitants had to move to another place. The 12 families still settle in Gördes at present (1993) Gördes inhabitants moved to New Gördes in the course of about 30 years. In this study, inchmdiry the effects of natural and enviromental factors or settlements; the choractoristis of the places of Drd and New Gördes also compaña tively studied.

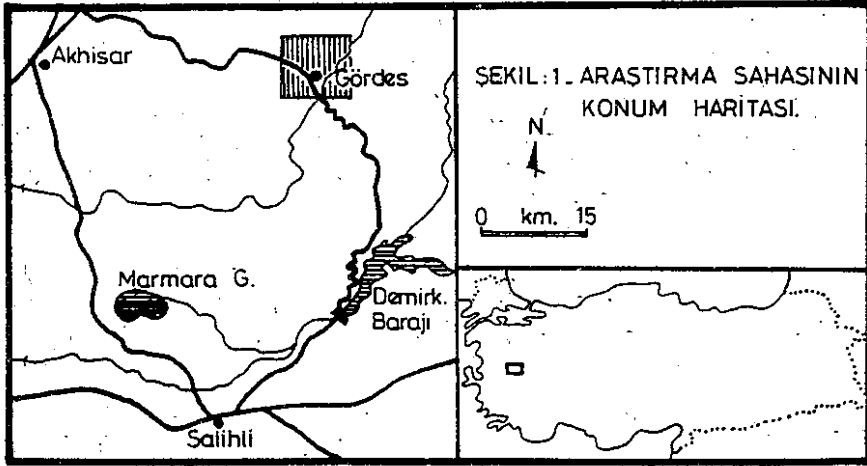
Giriş:

Türkiye'de bazı yerleşmelerin yerlerinin değiştirilmesinde, hatırlanacağı üzere asıl etken, doğal afetlerdir. Bunların başlıcaları; yerkayması (heyelan), sel ve su baskınları, çığ düşmesi ve depremler olarak burada hatırlanabilir. Oluşum kökenleri bakımından jeolojik-jeomorfolojik ve meteorolojik afetler olarak sınıflandırılan bu olayların (Şahin, 1991), beşerî hayata doğrudan ve dolaylı etkileri vardır. Özellikle doğrudan olan etkileri, insan eserlerinin en önemlileri arasında bulunan meskenlerin tahribi, can ve mal kayıpları şeklinde sonuçlanmaktadır. Bu açıdan Türkiye, mezraalar ve köy yerleşmelerinin birçoğu başta olmak üzere, risk faktörü yüksek bir ülkedir. Örneğin sismik hareketler açısından ülke arazisinin % 97'si, yerkaymaları sel ve su baskınları yönünden de % 40'dan fazlasında can veya mal kayıplarına yol açabilecek risk faktörü bulunmaktadır. Doğal afetlere maruz kalan yerleşmelerin, millî ekonomiye vereceği önemli zararlar dikkate alınmaksızın, yerleri değiştirilmekte ve yeniden inşa edilmeleri gerekmektedir. Ancak, özellikle mezraa ve köylerimizden, doğal afet riski tehdidi altında

*Yrd.Doç.Dr. Mustafa GİRĞİN, Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi Bölümü öğretim üyesidir.

bulunan, çok sayıda yerleşme vardır. Bunların, uzun vadeli bir fizikî planlama çerçevesinde, afete maruz kalmalarını beklenmeden, yerlerinin değiştirilmesi gerekir (Doğanay, 1994).

Az sayıda da olsa, doğal olayların afet durumuna gelerek yerleşmelere zarar vermesini önlemek üzere, bazı yerleşmelerin yerleri değiştirilmiştir (Tuncel, 1977). Bunlardan biri de, az sonra söz konusu edilecek olan, Manisa ilinin Gördes ilçe merkezidir (Şekil: 1).

Gördes ilçesi sınırları içinde, özellikle yerkaymaları afeti sonucu konutları oturulamayacak derecede hasar gören köy yerleşmeleri, 1960 yılından başlanarak, periyodik olarak uygun kuruluş yerlerine nakledilmişlerdir. Böyle olmakla birlikte, bu makalemize esas oluşturan saha etütlerini yaptığımız 1992-1993 devresinde bile, Gördes ilçesi yönetim sınırları içinde bazı köyler, yerkaymaları afeti tehdidi altında bulunuyordu. Bu köylerde evler ve ekyapılarının duvarlarında, giderek belirginleşen çatlaklar oluşuyordu. Bunlar arasında, oturulamaz raporu verilen konutlar çoğaldıkça, aileler buraları terk ediyorlardı. Zaten yerkayması hareketi uzun bir süreden beri devam etmekte, oturulamaz konut sayısı çoğalmakta ve bunun sonucu olarak, *terk edilen harap köyler* ve *yeni kurulan köyler* ortaya çıkmaktadır.

Hem Eski Gördes ilçe merkezi ve hem de Gördes'e bağlı köy yerleşmelerinden bazıları, doğal afetlerden özellikle *yerkaymaları* yönünden, riskli yerlerde kurulmuşlardır. Kuruluş yerleri, topoğrafik ve jeolojik özellikler bakımından, heyelan hareketini kolaylaştırıcı zeminlerdir. Bu tür zeminlerde kurulmuş yerleşmeler, heyelan tehdit riski altında bulunan yerleşmelerdir. Nitekim riskin yerkaymalarına dönüştüğü, örneğin *Çiğiller*, *Tepeköy*, *Yakaköy* ve *Yenköy* gibi köylerin, yerleri değiştirilmiştir.

Bu çalışmada; Manisa ilinin ilçelerinden olan Gördes ilçe merkezinin, Türkiye'de yerleşmeleri tehdit eden önemli doğal afetlerden biri olan, yerkaymalarıyla ilgili incelenmektedir. Söz konusu doğal afet, bu ilçe merkezinin tarihî kuruluş yerinin, yakın bir geçmişte değiştirilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Gerçi bugün Gördes, daha çok el dokusu yüksek kaliteli halıları ve yine kaliteli tütünleriyle tanınır. Bu iki önemli avantaj ve diğerleri, bugün Gördes'in belki yeterince tanınmasını sağlamakla birlikte, Gördes terimi, aslında iki Gördes bulunduğunu, çoğu kez zihinlerde çağrıştırmaz. Oysa bugün, *iki Gördes* vardır. Biri, 1960'a kadar varlığını sürdüren; hem Kurtuluş Savaşı yıllarının yıkıcı etkileriyle ve daha sonra yerkaymalarıyla ağır tahribat görekerek terk edilen *Eski Gördes*; hem de, bu yerleşmenin ailelerinin yerleştirildiği, planlı ve modern esaslara göre kurulmuş, *Yeni Gördes* (Şekil: 2).

Yeni Gördes, Manisa ilinin az nüfuslu ilçelerinden biridir. Örneğin 1990 genel nüfus sayımı sonuçlarına göre, toplam ilçe nüfusu 39 000'e yaklaşırken (38 853), ilçe merkezi nüfusu, 9767 dolayında idi. Bu nüfusuyla ilçe merkezi, Manisa ilinin 15 ilçe merkezi arasında, Köprübaşı (5816) ve Selendi (6773) ilçe merkezlerinden daha büyük, fakat diğerlerine göre, onüçüncü sırada geliyordu.¹

Gördes 1990 genel nüfus sayımına göre, 38853 toplam nüfusuyla, ilin az nüfuslu ilçelerinden biridir. Nüfusunun % 25 kadarını ilçe merkezinde olan Gördes'in, geriye kalan 30 bine yakın nüfusu köy yerleşmelerinde yaşamaktadır²

Manisa ilinin ilçe merkezlerinden olan Gördes'in ilçe merkezi ele alınmıştır. Etüdün konusu, heyelan nedeniyle şehrin yerinin değiştirilmesidir. Türkiye'de Gördes denilince; akla ilk gelen, Gördes halısı ve tütünüdür. Ancak, Gördes'in Kurtuluş Savaşından 1960'a kadar geçen 40 yıllık döneminde; savaş yıllarının, 1929 Dünya Ekonomik krizinin ve doğal afetlerin olumsuz etkileri hissedilmektedir. Son 30 yılda ise, geçmiş 40 yılda yaşanan olayların etkileri devam ederek, Yeni Gördes'i ortaya çıkarmıştır. Yeni bir yerleşme, yeni iş kolları ve yeni düzenlemelerle, Eski Gördes'i harabe olmaya terkedeni, Yeni Gördes gelişmeye başlamıştır. Böylece bilinen Gördes'in aslında iki ayrı Gördes olduğu anlaşılmaktadır. Gördes adı, günümüzde *Yeni Gördes* için kullanılırken, şehrin eski yerine *Eski Gördes* denilmektedir.

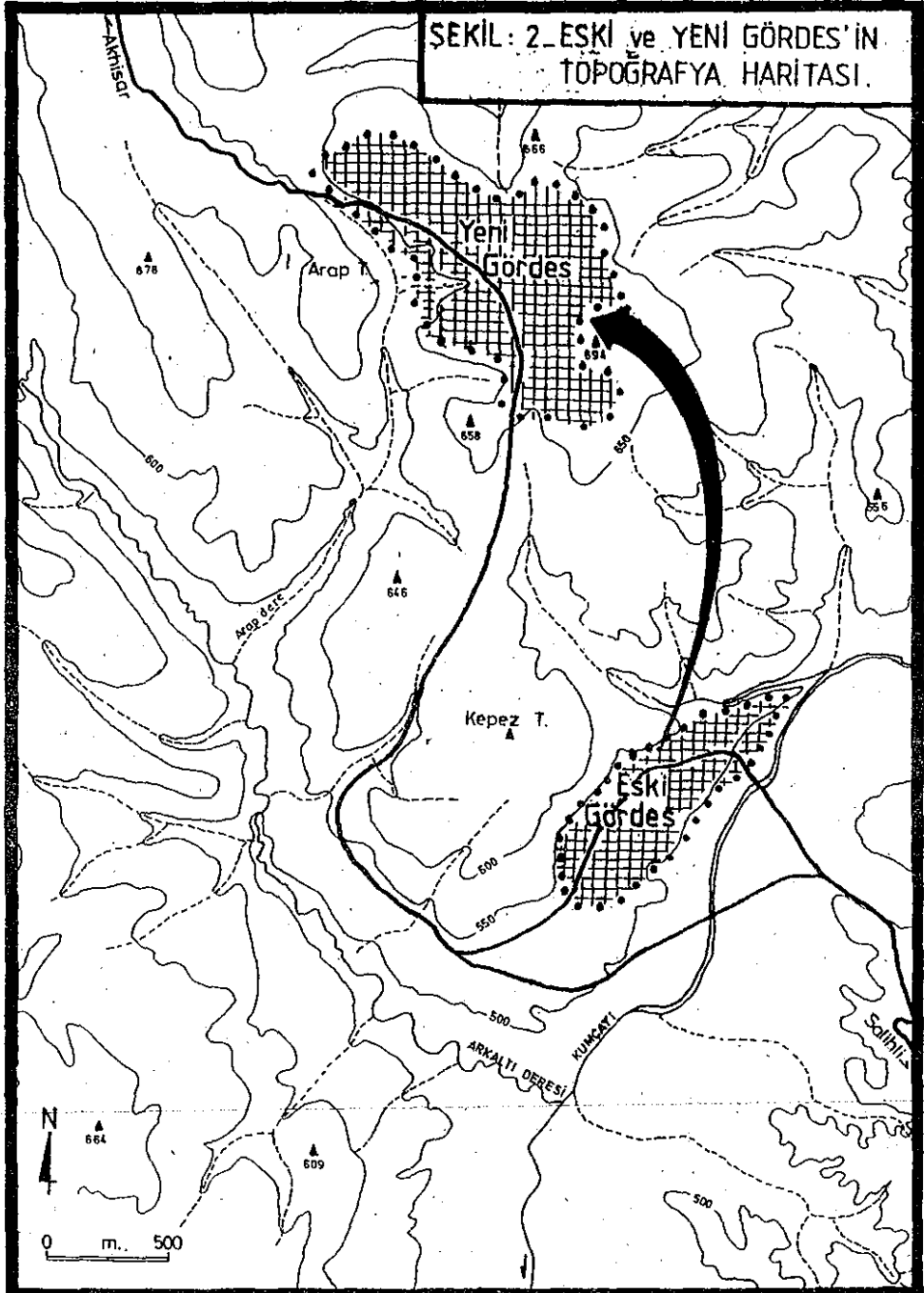
Konum Özellikleri:

Ege Bölgesi'nin İçbatı Anadolu bölümünde yer alan Gördes ilçesinin alanı, 1052 km² 'dir. İlçe merkezi, 650-700 m. yüksekliğindeki bir plato üzerinde kurulmuştur. Bu yükseltisiyle Manisa ili sınırları içinde *yüksekte kurulmuş* yerleşmelerden biridir. İlçe topraklarının kuzeyinde Sındırgı, doğusunda Demirci, batısında Akhisar, güneyinde Salihli ve Köprübaşı ilçeleri yer alır. Bunlardan Gördes'e en yakın olanı Demirci 54 km., Akhisar 60 km. uzaklıktadır.

Konum özellikleri, *Eski ve Yeni Gördes* için, ayrı ayrı ele alınması gereken bir sorundur. Çünkü, *Eski Gördes* 470 m.'de *Kum çayı vadisi yamaçlarında* kurulmuş bir yerleşmedir. *Yeni Gördes* ise, 650 m.'de bir *plato yüzeyinde* kurulmuştur. Gerek yükseklik, gerekse yerleşme tipi ve

¹D.İ.E., 1990, Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş.

²D.İ.E., 1991, 1990 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları. Ankara.

kuruluş yeri bakımından karşılaştırılabilir iki yerleşmeden Yeni Gördes, planlı gelişen yerleşmelerdir. Ancak, bu konununun sorunları da yok değildir. Yeni Gördes'in gelişme yıllarında, Eski Gördes'te planlı bir yer değiştirme süreci uygulanmaktaydı.

Heyelan nedeniyle 1932'den 1956'ya kadar, Eski Gördes yıkılma durumuna gelmiş konutlarıyla, riskli yerleşme olmuştur. Bunun üzerine Devlet, 1950 yılında, bir kanunla, Kocamurtluk mevkinde Yeni Gördes'in kurulmasına karar vermiştir¹. Gördes'in yeni yerleşim yeri, Eski Gördes'ten 2.5 km. kadar daha kuzeyde, *volkanik-sedimenter formasyonlar üzerinde* seçilmiştir. Yerleşmenin yerini belirlemek için yapılan görüşmeler sonunda, şimdiki kuruluş yeri uygun bulunmuştur. Konumdan kaynaklanan sorunlar nedeniyle, yer seçiminde, her türlü edüt yapılmış; ailelerin sosyo-ekonomik özellikleri de dikkate alınmış; önerilen yerler arasından bu günkü konum, isabetli bir yer seçimi olmuştur.

Doğal Çevre Özellikleri:

Eski Gördes ve Yeni Gördes gibi iki yerleşmenin farklı konumları, doğal çevrenin de değişmesine neden olmuştur. Çevresel faktörlerin kısa mesafedeki değişmeleri de, bir kaç km² lik dar alanlarda, ölçü kabul edilebilecek çeşitlilik sağlamaktadır. Topoğrafik profil, tabakaların eğimi, formasyonların geçirimsizliği ve fay hatları gibi. Eski Gördes ve Yeni Gördes bu şartları bakımından karşılaştırılırsa, yer değiştirmenin zamanında gerçekleştirildiği sonucuna varılır.

Eski Gördes; Gördes çayı (Kum Çayı) kenarındaki, Neojen kilitaşı formasyonları üzerinde, 40° yi bulan eğimli yamaçlarda kurulmuştur. Buradaki kilitaşı tabakalarının doğrultusu K20°D şeklindedir. Yer yer 0,5-1.0 cm ile 5-10 cm kalınlıkta killi tabakalara rastlanır. Bunların eğim değerleri ile yönleri 10°-15°GB'ya doğrudur. Eski Gördes'in Akhisar yolu kenarında ise aynı eğim değerlerine karşılık eğim yönü 5°D'ya doğrudur (Seyitoğlu, Scott ve Rundle, 1992: 535).

Eski Gördes kuruluş yeri bakımından elverişsiz konumunu, sadece topoğrafik profilin heyelana neden olabilecek eğim şartlarından kaynaklandığı söylenemez. Yukarıda belirtilen, kilitaşları ve fay hatları heyelan oluşmasında etkili fizikî çevre faktörleridir (Şekil: 3).

Neojen havzalarına dahil olan Gördes Havzası, dislokasyon hatları nedeniyle, sismik aktivitesi olan sahalardandır. Kırık hatları genellikle normal eğim atımlı fayların oluşturduğu sentetik faylardır (Candan-Dora, 1984: 45-55). Menderes masifinin kuzey kenarında metamorfik formasyonların yaygın olduğu bilinmektedir. Metamorfitler üzerine uyumsuz olarak gelen Neojen kil, kum, marn ve kireçtaşı aratabakalı örtü formasyonları, volkanik tüflerle ardalanmalıdır.

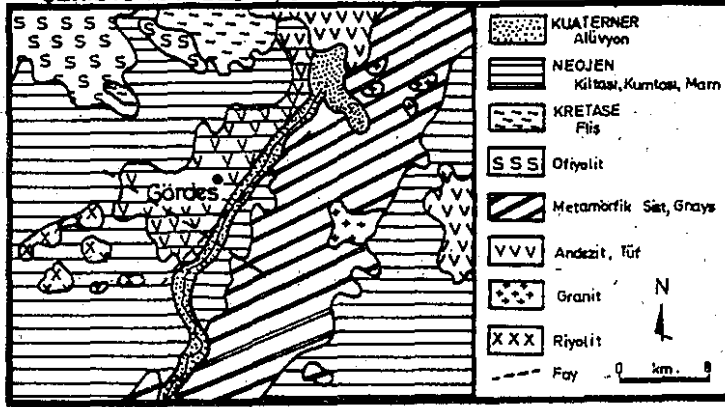
Bölgede volkanizmaya yol açan tektonik hatlar depremlere neden olmaktadır. Gördes (1969), Demirci (1969) ve Gediz (1970) depremlerinin şiddeti 6 ile 10 arasındaki üç büyük depremdir. Gördes (1969), depreminde Magnitüd 4.6 ile 4.8 arasındadır.

¹13.01.1950 tarih ve 7405 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanan ve Gördes'in Kocamurtluk Mevkiine nakli sebebiyle yapılacak meskenlere ait 5511 numaralı kanun.

25.3.1969	M: 4.7
26.3.1969	M: 4.8
26.3.1969	M: 4.6

Araştırma sahasının relief özellikleri, kayaçların direnç farklarından kaynaklanan asimetri ile dikkat çekicidir. Dirençli formasyonların yaygın olduğu Paleozoik temel araziler üzerinde Neojen aşınım yüzeyleri uzanır. Akarsular tarafından yarılmış ve eğimlenmiş yüzeyler, Gördes'in doğusunda geniş alan kaplar. Genç tektonik hareketlerle de kesintiye uğratılan bu yüzeyler Kum çayına doğru alçalmaktadır (Şekil: 4).

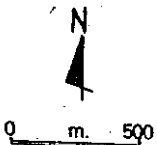
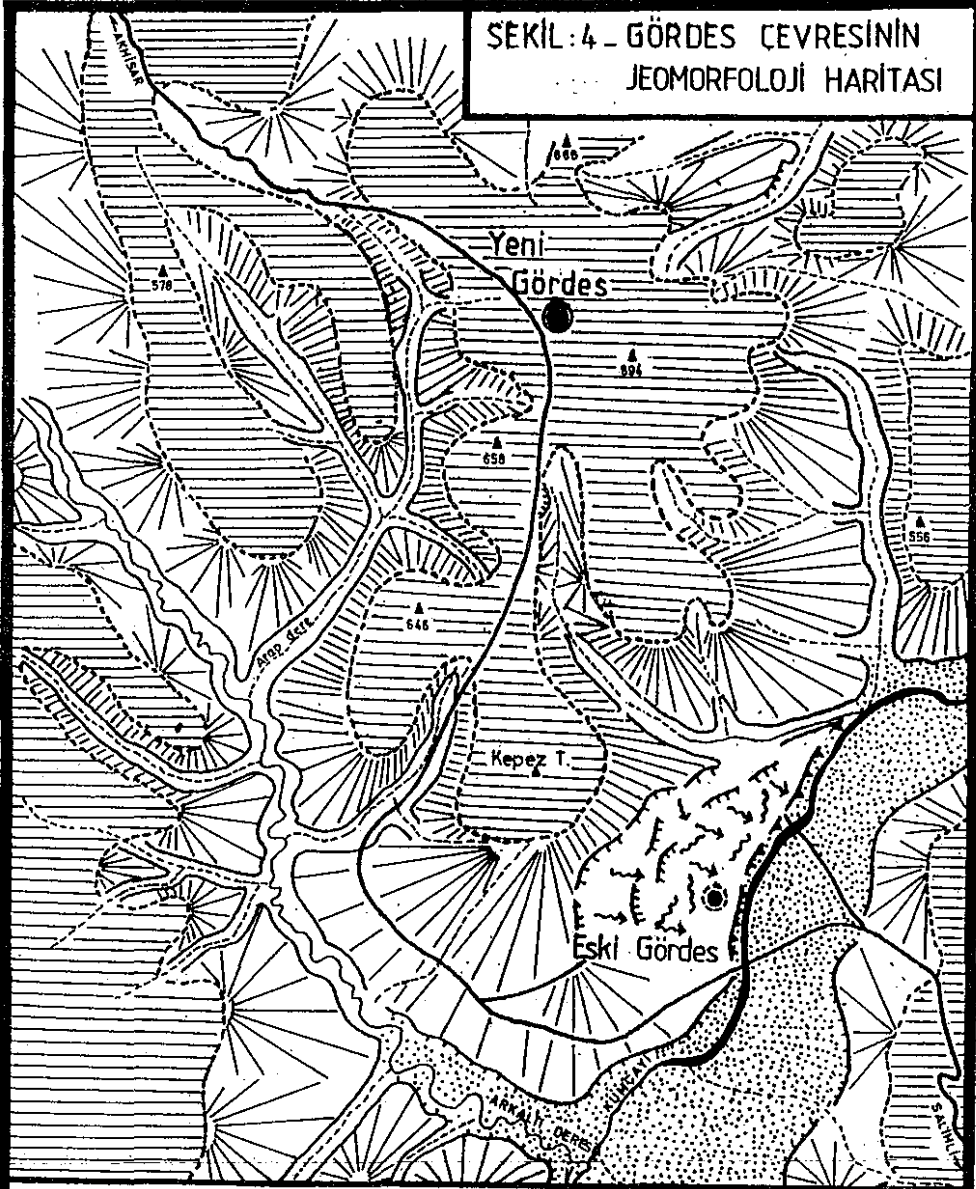
ŞEKİL:3 -GÖRDES CEVRESİNİN JEOLUJİ HARİTASI.

Eski Gördes'in kuzeyinden itibaren genişleyerek uzanan Oligo-Miyosen yaşlı volkanitler, Sındırgı'ya doğru devam eder (Seyitoğlu ve Scott, 1992: 59). Bu birim üzerinde bağ-bahçe tarımı yapılamadığı için yöre halkının ilgisini çekmediği anlaşılmaktadır. Böyle yerler, uygulamalı jeomorfolojide diğer şartlar uygun olduğu takdirde, yerleşme için cazip yerlerdir. Eski Gördes'in akarsu kenarındaki kuruluş yeri, şüphesiz içme ve sulama suyuna yakınlık nedeniyle yüzyıllarca değişmemiştir. Bu nedenle dirençli kayalar olan volkano-sedimenter ve volkanitler üzerinde yerleşilmesi 1960'a kadar gecikmiştir.

Gördes'in yerinin değiştirilmesine neden olan Neojen serileridir. Formasyon, üstte boz renkli kireçtaşları ile bunların altında heterojen milli, marnlı ve kumlu seviyelerden oluşmaktadır. Üstte geçirimli altta ise geçirimsiz kayaların varlığı eskiden beri toprak kayması ve heyelan tehlikesini doğurduğu sanılmaktadır.

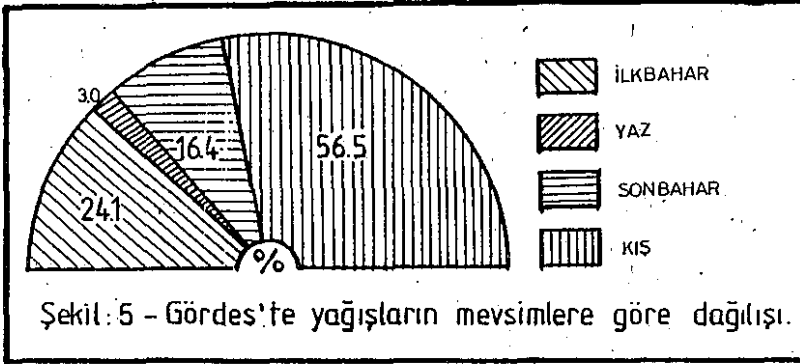
ŞEKİL:4 - GÖRDES ÇEVRESİNİN JEOMORFOLOJİ HARITASI

	Akarsular (Vadiler)		Yamaçlar
	Alüvyal Dolgu		Plato Yüzeyleri
	Akarsu Kenarı Diklikleri		Plato Üzerinde Tepeler
	Belirgin Diklikler		Kütle Hareketleri

Gördes'in iklimatik özellikleri; Ege Bölgesinin İçbatı Anadolu bölümünün sınırları içinde, nisbeten karasal şartlar taşır. Eski ve Yeni Gördes 475-675 m.lik yükseltileriyle, Ege depresyonlarındaki yerleşmelerden bölgenin daha yüksek kesimlerine geçişi sağlayan plato karakterindeki alanların iklim özelliklerini yansıtır.

Gördes ve çevresi, Akhisar ve Salihli depresyonlarından yaklaşık 500 m.lik nisbi yükseltisi ile ayrılır. Buna bağlı olarak aylık ve yıllık sıcaklık ortalamaları 1-2°C düşer. Salihli ve Akhisar istasyonları sıcaklık ve yağış ortalamaları bakımından Gördes ile karşılaştırıldığında belirgin farklar vardır. Sıcaklık değerleri incelendiğinde, Gördes'in yıllık ortalama sıcaklığı 13.4°C ile İçbatı Anadolu etkilerini gösterir. Karşılaştırma istasyonu olan Akhisar'ın ocak ayı ortalama sıcaklığı 6.2°C iken Gördes'in Ocak ayı sıcaklıkları 4.0°C'dir. Temmuz ayı ortalamaları ise 23.4°C'dir. Yağış tutarları bakımından Gördes'e, topoğrafik şartlarına bağlı olarak Akhisar'dan daha çok yağış düşmesi gerekirken 30-40 mm. kadar az yağış düşmektedir. Yıllık ortalama 568.5 mm. yağış miktarının yarısından çoğu kış aylarında görülmektedir (% 56.5). Akhisar'ın 6094 mm. yağış ortalamalarının % 52'si aynı şekilde Aralık-Ocak-Şubat aylarında ölçülmüştür (Şekil: 5).

Gördes'in iklimatik özellikleri, sıcaklığın gidişi, yağışın mevsimlere dağılışı dikkate alınarak belirgin derecede kurak devreye sahip olduğunu göstermektedir. Yaz aylarının tamamı ile sonbaharın ilk ayları kurak geçen aylardır. İklim tipi ise kurak az nemli ve su fazlası kış aylarındadır. Aylık yağış değerleri bakımından Ocak ayı dikkat çekicidir. Bu ayda kaydedilen en fazla yağış 1987 yılında 266.9 mm'dir. Aynı yılın toplam yağış miktarı 619.4 mm. olduğundan, aylık payı % 43'ü bulmaktadır.

Eski Gördes'te 1921 yılında meydana gelen yangından sonraki kış aylarında, faaliyet dışı kalan kanalizasyon şebekesi yerleşme alanındaki fazla suları tahliye edemediği için sızma

artmıştır. Takibeden aylarda Gördes'deki konutlarda ilk defa toprak kaymasının başlamasıyla, çatlaklar ve oynamalar başlamıştır.

Tablo 1-

Ortalama Aylık Yağış Miktarları, mm.

O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık
154.5	79.8	73.5	44.4	19.5	14.3	1.6	0.8	2.8	14.9	75.4	87.0	568.5

Kaynak: DMİGM, 1984.

Gördes ve çevresinin bitki örtüsü step vejetasyonudur. İklim ve toprak şartlarının belirlediği bu otsu formasyon yer yer kızılçam ormanlarıyla kaplanmıştır. Orman örtüsü yağış getiren hava kütlelerine açık plato yüzeylerinde ve yamaçlarda yaygındır. Bugün yeni Gördes'in Kuzey ve Batısı kızılçam ormanlarıyla çevrilidir. Kızılçam ormanları, genellikle kalkersiz kahverengi orman toprakları üzerinde gelişmiştir. Step vejetasyonu ve maki elemanlarının altındaysa, rendzina toprakları bulunmaktadır. Kepez dağı kuzey kesimlerinde otsu ve maki formasyonlarının, yerleşme sahasına tekabül eden kesimlerinde de rendzinalar yaygındır.

Eski Gördes'in kurulduğu yamaçlardaki topraklar geçirimli kolluviyal dolgulardan oluşmaktadır. Kolluviyallerin sızma katsayıları yüksek olduğu için, alttaki kiltası tabakalarının yağışlı dönemde zemini harekete geçirdiği anlaşılmaktadır. Kil, kum ve kireçtaşları gibi anakaya üzerinde bazen rendzinalar bazen de kolluviyaller yerleşmiş durumdadır.

Sahadaki alüviyal topraklar, Kumçayı kenarlarında uzanmaktadır. Genişliği yer yer 500 m.yi bulan bu topraklar, uzun zamandır kum ocağı olarak işletilmektedir.

Eski Gördes:

Yerleşme, Kumçayı (Gördes Çayı) ile Kepez tepesi (645 m.) arasındaki yamaçlarda kurulmuştur. Kumçayının talveg seviyesi olan 470 m.den sonra, 60°yi bulan 10-15 m. yüksekliğindeki dik yamaçların üzerinde 500 m. seviyesinden itibaren yerleşme başlamaktadır. Yaklaşık 50 m.lik (500-550 m.) bu yükselti basamağındaki topoğrafik şartların yerleşme yeri için elverişsiz olduğunu kabul etmek gerekir. Böyle bir yamaçta yerleşmenin kurulması ancak güvenlik sebebine bağlanabilir. Gördes'in antik bir yerleşme olması da bu durumu açıklamaktadır.

Antik çağda *Gordium* olarak bilinen Gördes, Frigya Kralı Gordiyas'dan aldığı adı, Lidyalılar zamanında *Gordus* şeklinde değişmiştir. Bu dönemdeki (MÖ 7 yy) kırk Lidya şehriden biri ve eyalet merkezi olan Gördes, 120 yıl kadar canlılığını korumuştur. MS. 11. yy'a kadar Yunanlılar tarafından yönetilen *Julia Gordus*'a birde kale yapılmıştır.

Yerleşmenin tarihî gelişimi ve doğal çevre faktörleri incelendiğinde, Gördes şehrinin kuruluş yeri ve planlamasına ait sorunların XVII. yy'ın sonlarından itibaren ortaya çıktığı

sanılmaktadır. Kayıtlardan anlaşıldığına göre bu dönemdeki şehir mimarlığı görevi, meslekten olmayan kişilerin eline geçmiştir (Orhonlu, 1984: 23-25): Gerçektende tarihi şehirlerin bazılarının planları günümüz şehir planlarına uygun değildir. Bununla birlikte Gördes şehrinin 17. yy da planlaması yapılırken zamanın planlama esaslarına dahi uyulmadığı anlaşılmaktadır. Doğal çevre faktörlerinin etkileri büyük olmakla beraber, her dönemde ortaya çıkabilen kuruluş yeri seçiminde karşılaşılan güçlükler yeterince etüd edilmeden alınan kararlarla, daha büyük sorunlar doğurmuştur.

Yerleşmelerin kuruluş yeri seçiminde bağlı kalınacak ölçüler, herşeyden önce; altyapı, ulaşım, su kaynaklarına yakınlık, güvenlik gibi çok sayıda faktörden oluşur. Fakat, Gördes'in coğrafi konumu, yerleşmenin alanı değerlendirilirse, sözü edilen kriterlerden sadece birkaçının etkisi görülür. Yamaç eğimlerinin inşaat giderlerini artırması, zemin özelliklerinin gevşek ve heyelana müsait olması kuruluş yerini değiştirememiştir. Morfolojik yapı ve forasyonların cinsi şehrin gelişmesini güçlendiren önemli iki faktördür.

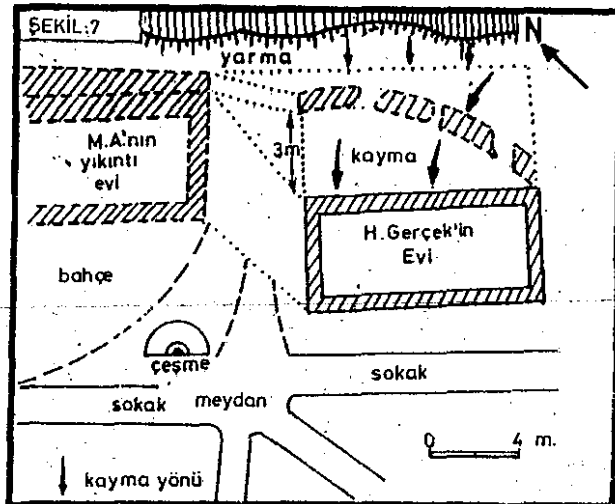
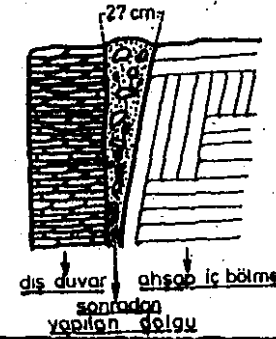
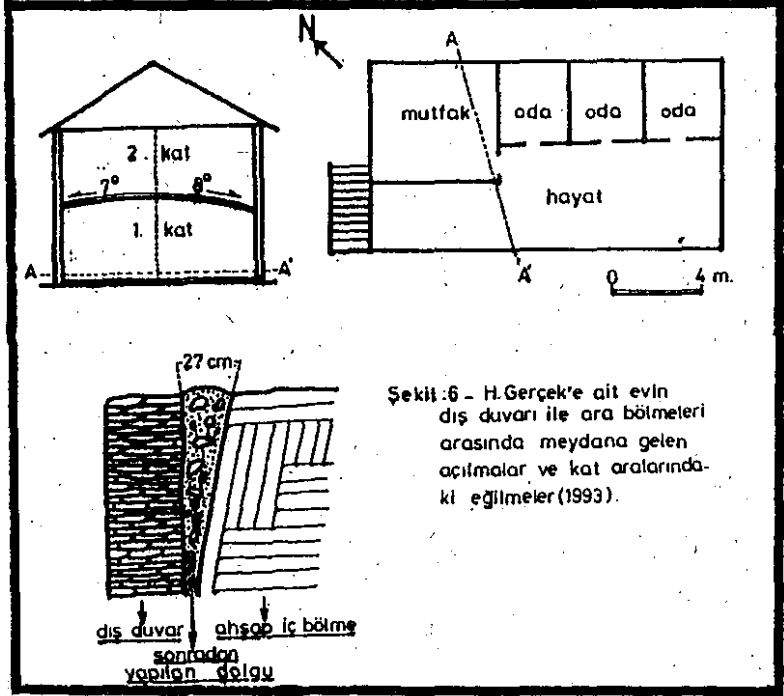
Kasabanın yerinin değiştirilmesi konusu ilk defa 1921 yılındaki yangından sonra gündeme gelmiştir. Fakat imkansızlıklar nedeniyle bu mümkün olmamıştır. Eski Gördes 1930 yılına kadar, yörenin şartları doğrultusunda yeniden inşa edilmiştir. Yine de eski durumunu değiştirememiştir. Yarıya kadar taş duvarlı, kerpiç ve ahşap malzemeden oluşan 600 hanenin tamamı, morfolojik yapının etkisi altında kalmıştır. Mülakat sonuçlarına göre, hemen iki yıl sonra, 1932'den itibaren toprak kayması başlamış, konutlarda çatlaklar ortaya çıkmıştır. Zaten en fazla iki katlı olan bu konutlarda, ilk tadilat çalışmaları da bu tarihlere rastlar. Evlerin duvarlarındaki çatlaklar önce, Kumçayı kenarındaki konutlarda görülmüştür. Bu sırada, yerleşme sahasının etüdünü yapan teknisyenler, heyelan tehlikesini tespit etmişlerdir. Hatta, zaman geçirmeden, yer değiştirmenin şart olduğu ileri sürülmüştür. Bununla birlikte, kasabanın nereye taşınabileceği hususunda, farklı öneriler getirilmiştir;

- 1- Yerleşmenin bulunduğu yerin GD'sundaki az eğimli yamaçlar,
- 2- Kuzeyde Kepez tepesi sırtlarındaki Kocamurtluk mevki,
- 3- Balıkesir-Ayvalık yakınlarındaki bir bölgeye

Nihayet 1950 yılında, Gördes'in yeri TBMM'na alınan bir kararla, Kocamurtluk mevki olarak kesinleşmiştir.

Bu sırada, toprak kayması aralıklarla devam ederken; iki yıl içinde bazı kamu binalarının yerleri değiştirilmiştir. Bunlar arasında; Belediye binası, Jandarma karakolu sayılabilir.

Yaklaşık 600 hane ve beş camisiyle, iki mahalleden oluşan Eski Gördes'te 1935 yılından itibaren hızlı bir şekilde nüfus azalması meydana gelmiştir. Bugün burada sadece 70 kişi yaşamaktadır. O yıllardaki beş camiden yalnızca biri ayakta kalabilirken, geriye kalan ve halen oturlan 12 konutta ciddi sorunlar vardır. Bu konutlardan biri, Hasan Gerçek (64)'e ait olup; taş-ahşap-kerpiç malzemeden yapılmış, kiremit çatılı iki katlı bir konuttur. Evin duvarlarında açılan çatlaklar, harçla doldurulmuş fakat genişleme halen devam etmektedir. Yerinde yaptığımız gözlemlere göre, konut eski yerinden 300 cm. kadar güneydoğuya kaymıştır. Dolayısıyla, kayma sırasında ahşap kat bölmelerinde her iki yönde 7°-8° yi bulan eğimler ölçülmüştür. Oturulmaz durumuna rağmen halen beş nüfusun yaşadığı bu binanın boşaltılması gerekmektedir (Şekil: 6 ve 7).

Bugün harabe bir yerleşme görünümündeki Eski Gördes'in, antik dönemlere ait kalıntıları bulunamamıştır. Gördes'in yeri, tarihi devirler içinde de değiştirilmiş olmalıdır. Elimizde bir belge olmamasına rağmen, gelecekte tarihteki adıyla *Gordium*un kalıntılarının belirlenmesi durumunda, konu yeniden incelenebilir.

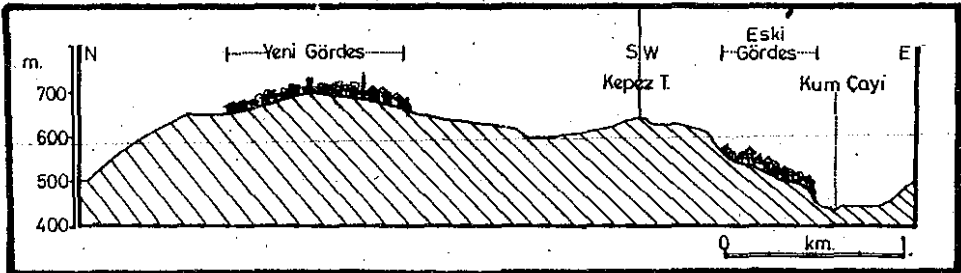
Yeni Gördes

Bir kanunla Kocamurtluk mevkiine taşınmasına karar verilen Gördes, kademeli olarak yeni konumuna taşınmıştır. Başlangıçta, kamu binaları ile pazaryeri inşa edilerek, halkın ekonomik yönden yeni Gördes'e bağlanması sağlanmıştır. Konutar için arsa tahsisi yapılarak göç hızlandırılmıştır. Akhisar yolunun doğusunda kurulan mahalleler, zamanla batıya doğru da yayılmıştır. Dolayısıyla yol boyunca sık dokulu bir kasaba gelişmeye başlamıştır.

Kocamurtluk mevki olarak bilinen, bu sahanın başlıca formasyonları Volkan-Sedimenter kayalardan oluştuğu için kütle hareketlerine karşı dayanıklı bir zemindir. Yerleşmenin gelişmesi için diğer doğal çevre faktörlerinin sınırlayıcı olmaması gerekir. Halbuki, Yeni Gördes'in muhtemel yayılma yönleri, fiziki özellikler tarafından engellenmiştir. Kepez dağının en yüksek yerinden doğu yamacına doğru eğim artar. Yüksek eğim ve kıltaşı gibi problem formasyonlar, yerleşmeyi bu yönde sınırlamıştır. Kuzey ve batısındaki alanlar ise, kızılçam ormanları nedeniyle yerleşme sahası dışında bırakılmıştır. Sıkı kontrollerle bu yönlere kaçak yapılaşma önlenmiştir. Geriye kalan güney yönünde, ise doğal çevre şartlarından doğan bir sorun yoktur. En son 1990 yılında hazırlanan imar planında öngörüldüğü üzere, yerleşmenin bu yönde genişlemesi hızlanmıştır. Eski Gördes yolu çevresindeki sahalardan, geçtiğimiz yıldan itibaren organize küçük sanayi sitesi, toplu konut bölgesi olarak tahsis edilmiştir.

Gördes'in büyük kısmıyla yeni yerine taşındığı 1956 yılından itibaren yapılan etüdüleri, şehrin göç ile nüfusunun azalmasına önlemeye yöneliktir. Ekonomik yapısının değişen koşullardan olumlu yönde etkilenmesi için alınan tedbirler, önemli ölçüde başarılı olmuştur. Ancak yine de göç nedeniyle bazı sıkıntılar bulunmaktadır. Şehrin belediye hizmetlerinin yürütülmesinden, üretimin pazarlanmasına kadar acil bir sorunu gözükmemektedir. Şüphesiz bu durum yeni bir yerleşme olduğu için altyapıdan doğabilecek sorunlar öngörülmüş ve çözümlenmiştir. Bir bakıma Gördes bu özelliklerini yeni konumuna borçludur (Şekil 8).

ŞEKİL:8-ESKİ GÖRDES ve YENİ GÖRDES

Yeni Gördes'in konumuyla ilgili özellikleri;

1- Eski Gördes'ten 100-150 m. daha yüksekte kurulmuştur (Şekil: 8).

2- Jelojik ve morfolojik özellikler bakımından daha uygun bir yer seçilmiştir. Formasyonların daha dirençli ve eğim değerlerin düşük olması, kütle hareketleri riskini ortadan kaldırmıştır.

3- Eski Gördes'den geçen KD-GB doğrultulu fay hatlarından 2-3 km uzakta bulunduğundan şiddetli deprem tehlikesi azalmıştır.

4- Plato yüzeyinde hafif dalgalı topoğrafik şartlara rağmen, yerleşmenin altyapısı daha kolay gerçekleştirilmiştir.

5- İlçenin diğer ilçe ve illerle bağlantısını sağlayan yollar aynen kullanıldığı için yeni yollara gerek kalmamıştır.

6- Şehrin kuzeyi ve batısında orman alanı, doğusunda heyelan tehlikesi olmasına rağmen, gelişme gösterebileceği güneye doğru yeterli saha bulunmaktadır.

7- Yerleşmelerin kuruluş yeri seçiminde önemli faktörlerden biri olan içme ve kullanma suyu temininde herhangi bir sorun çıkmamıştır.

8- Eski Gördes'den fazla uzaklaşmadığı için, tarım alanları el değiştirmemiştir.

Gördes'te 1990 yılında yapılan etüdlere göre çalışan işgücünün çoğunluğu tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Gördes halıları eski rekabet gücünü kaybetmiş olmasına rağmen, bu gün halıcılık önemli bir iş koludur. En son verilere göre 3000 çalışanın bulunduğu yerleşmede işgücünün sektörlere göre dağılımı, ekonomik fonksiyonları bakımından bir şehir özelliği taşımaktadır.

Tablo 2-

Gördes'te İşgücünün Sektörlere Göre Dağılımı (1990)

Sektör	İşgücü	%
Tarım ve Hayvancılık	934	32.0
Halıcılık	680	24.0
Ticaret	545	19.0
Küçük Sanayi	159	6.0
İdari ve Sosyal H.	484	17.0
Bankalar	56	2.0
	2858	100.0

Kaynak: Gördes Belediyesi, 1990

Tablodan da görüldüğü gibi çalışan işgücünün yarısından fazlası (% 68) tarım ve hayvancılık dışındaki iş kollarında toplanmıştır. Genel hizmetler sınıfına giren işkollarındaki oran ise % 38.0 ile birinci sırada yer almaktadır. Bu değerler Gördes'in bir şehir yerleşmesi olarak, çevresindeki yoğun kır nüfusunu çekici özelliğini göstermektedir.

Gördes ilçesinin kent nüfusu ile kır nüfusu arasındaki oran 1/4'tür Böyle geniş bir kırsal bölgenin başlıca ticaret merkezi durumunda olması, kentte çok sayıda küçük sanayi işyerlerinin açılmasını sağlamıştır. Bu işyerleri daha çok, araçların bakım ve onarımına yöneliktir. Tesbitlerimize göre 1990 yılı itibariyle kentte 35 küçük sanayi işletmesi mevcut olup, kentin aktif nüfusunun % 6'sını bünyesinde toplamaktadır.

Ticaret fonksiyonunun çeşitli olması şehir meskeni ile çevredeki 40000 civarındaki kırsal nüfusla açıklanabilir. Bu grupta çalışanların % 20'yi bulması, Gördes'e ekonomik bir merkez niteliği kazandırmaktadır. Nitekim ticarî işyerleri arasında; halı tüccarı (32), bakkal (19), kahvehane (11) gibi işyerleri yaygın olan ticarethanelerdir.

Gördes'in çevre kentlerle olan ulaşım bağlantısı düzenli otobüs-minibüs seferleriyle yapılmaktadır. Bu merkezlere günün belirli saatlerinde ulaşmak mümkündür. Ekonomik yönden ilişkilerini Akhisar ve İzmir ile gerçekleştiren Gördes bu merkezlere en çok halı ve tütün pazarlamaktadır. Tütün üretimindeki gelişmeler yıldan yıla değişmekle beraber, 1992 yılı üretimi 5000 tona yaklaşmaktadır.

Gördes'te şehirleşme aktivitesi henüz çok zayıftır. Nitekim, 1990 yılında 50 bini bulan ilçe nüfusunun ancak % 20 kadarı Gördes kentinde yaşıyordu. Dolayısıyla bu kent merkezi, nisbeten geniş bir kırsal bölgenin başlıca ticaret ve yönetim merkezidir. Kent ticaretinin başlıca özelliği, çevresindeki kırsal bölgede üretilen tarımsal ürünler için bir pazar durumunda olmasıdır. Çevredeki kır nüfus potansiyelinin yüksek olması nedeniyle Gördes'in gelecekte daha aktif bir şehirleşme sürecine girmesi beklenebilir.

SONUÇ

Gördes ilçe merkezinin eski ve yeni kuruluş yerlerinin etüdünü kapsayan bu çalışmanın sonuçları şöyle özetlenebilir: Gördes, yerleşme tarihi bakımından incelendiğinde antik bir yerleşmedir. Ancak, yerleşmenin tarihteki kuruluş yeri kesin olarak belli değildir.

Yerleşme 1932'den 1956'ya kadar doğal afetler sonunda, büyük çapta oturulamaz hale gelmiş, fakat bu olaylar sonucunda herhangi bir can kaybı olmamıştır. Yer sarsıntıları ve toprak kaymaları nedeniyle uzun bir kriz dönemi başlamış ve bu dönem şehrin yeri değiştirilinceye dek devam etmiştir. Buradaki doğal afetin bir heyelan olmadığı anlaşılmıştır. Çünkü olay hem kısa süreli değildir, hem de bir heyelan kütlesi yoktur. Kayıtlara *heyelan nedeniyle yeri değiştirilen Gördes* olarak geçmesi ise, *heyelan* teriminin *kütle hareketlerini* ifade etmesiyle ilgili olsa gerekir.

Yeni Gördes'in konum özellikleri, gelecekteki muhtemel gelişme boyutlarını karşılayabilecek niteliktedir. Bu gelişmeye yeterli kentsel alan planlamalarda öngörülmüştür. Ancak, şehrin sadece bir yöne doğru (E'ya) gelişecek olması, ileride kat sorununu doğurabilir. Şimdilik ana caddedeki binalara beş kata kadar izin verilmektedir. İleride, imara açılacak alan sıkıntısı baş gösterdiği takdirde, bazı mahallelerde çok katlı bina yapımı başlayabilir. Sismik

aktivitesi yüksek olan Gördes çevresinde, böyle bir gelişme sakıncalı görülebilir. Doğal afetlere pek de yabancı olmayan bu bölgede konuyla ilgili sismik ve litolojik etüdlerin yapılması, model yapıların belirlenmesi yararlı olacaktır.

Bugünkü Gördes'in binalarında kat sayısı genellikle 2-3'tür. Kat sayısının düşük tutulmasının temel sebebi, yörenin doğal çevre özelliklerinden kaynaklanır. Fakat, Yeni Gördes'in kuruluşundan bu yana geçen sürede, artan baskılar nedeniyle kat sayıları yükselmektedir. Gördes Belediyesinin çıkardığı periyodikler, bu ve buna benzer uyarı ve duyuru kapsamındaki yazılarıyla, halkın olası doğal afet tehlikesine karşı alabileceği tedbirleri, sürekli bir şekilde gündemde tutabilir. Şüphesiz konu kat yüksekliğinden ibaret değildir. Aktüel bir konu olması nedeniyle boyutları bakımından; jeolojik, coğrafik, ekonomik, mühendislik ve sosyolojik yönleri bulunan geniş bir çerçevesi vardır. Ülkemizin bir çok yerinde yapılageldiği üzere, mühendislerin öngördüğü gelişmeler halk tarafından kabul edilemez olabiliyor. Hızlı büyümenin beraberinde getirdiği sorunlar çoğu kez, önceden belirlenmiş sorunlar değildir. Bu nedenle, halen düzenli ve sorunsuz bir kent görünümü olan Gördes'in tüm yönleriyle, gelecek yıllara hazır tutulması gerekir. Çünkü kentin etki alanı içinde kendi nüfusunun dört katı nüfus bulunmaktadır. İdari, ekonomik ve doğal afetler gibi nedenlerle köylerden-kente göç hızlanırsa, doğabilecek sorunları Eski Gördes'ten daha az olmayacaktır. Dolayısıyla, modern Gördes kentinin özelliklerini koruyabilmek için, teknikerlerden oluşan bir ekip kurularak *Gelecekte Gördes* konusunda düzenli toplantılar yapılması uygun olacaktır.

Burada ele alınması gereken, görülen ekonomisinde önemli payı bulunan halıcılıktır. İlçe merkezi ve köylerinde 1500 civarındaki halı tezgahlarının faaliyetleri kesin olarak bilinmemektedir. Geçimini halı dokuyarak sağlayan ailelerin belirlenmesi gerekmektedir. Halıcı ailelerin karşılaştıkları sorunların bilinmesi, bu sektörün ilçe ekonomisindeki payına olumlu katkılar yapılabilir. Yüzlerce ailenin iş sahası olan ev tipi atölye sanayinin, üretimden pazarlamaya kadar çok yönlü problemleri vardır. Sorunların çözümü, kooperatifleşme ile gerçekleştirilebilir.

Gördes halıcılığının gelişmesinde organizasyonun önemi büyüktür. Böyle bir çalışma içinde, ilçedeki halıcılığın tarihini ortaya koyması bakımından bir *halıcılık ve el sanatları müzesi* açılması düşünülmektedir. Pazarlama safhasında imalatı kısa yoldan halka ulaştırılan *halı pazarlarının* Gördes'e yakın ve büyük merkezlerde (İzmir ve Manisa gibi) kurulması teşvik edilmelidir.

Gördes, kuruluş yerinin değiştirildiği yıllardan günümüze kadar, sürekli göç veren bir ilçe olmuştur. Göçün temel sebepleri arasında doğal afetler ve ekonomik sorunlar vardır. Bunları giderecek düzenlemeler ülkemizdeki benzer durumdaki yerleşmelere iyi bir örnek olacaktır.

Kaynakça

- Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayınlar Gen. Müd., 1989. Kanunlar Külliyesi. Ankara.
- Bilgin, A., 1991. Uygulamalı Jeomorfoloji. Akdeniz Üniv. Isparta Müh. Fak. Yay. No. 38, Isparta.
- Candan, O., -Dora, Ö., 1984. *Ahmetler-Üşümlü (Manisa) Dolayında Menderes Masifi Metamorfizminin Jeolojik ve Petrografik İncelemesi ve Distenli Pegmatoidlerin Durumu*. TJK Bülteni, C.27, S.1, S.45-55, Ankara.
- Doğanay, H., 1994. Türkiye Beşerî Coğrafyası. Gazi Büro Kitabevi, Ankara.
- D.I.E, 1990. Genel Nüfus Sayımı Sonuçları.
- M.T.A, 1973. Türkiye Jeoloji Haritası, İzmir Paftası. Ankara.
- Orhonlu, C., 1984. Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar Ege Üniv. Yay. No. 31, S. 23-25, İzmir.
- Ramsay, W.M., 1962. The Historical Geography of Asia Minor. Adolf M. Hakkert-Publisher, S. 210, London.
- Seyitoğlu, G., Scott, B.C., 1992. *Late Cenozoic Volcanic Evolution of the Northeastern Egean Region*. Journal of Volcanology and Geothermal Research 54, S.157-176, Amsterdam.
- Seyitoğlu, G. - Scott, B.C. - Rundle, C.C., 1992. *Timing of Cenozoic extensional Tektonics in West Turkey*. Journal of the Geological Society, Vol. 149, S. 533-538, London.
- Şahin, C., 1991. Türkiye Afetler Coğrafyası Gazi Üniv. Yay. No. 172, Ankara.
- Tuncel, M., 1977. *Türkiye'de Yer Değiştiren Şehirler Hakkında Bir İlk Not*. İst.Üniv. Coğrafya Ens. Der. S. 20-21, S. 119-128, İstanbul.

Fotoğraf: 1- Eski Gördes'in geçmişte kurulu olduğu yamacın günümüzdeki durumu.

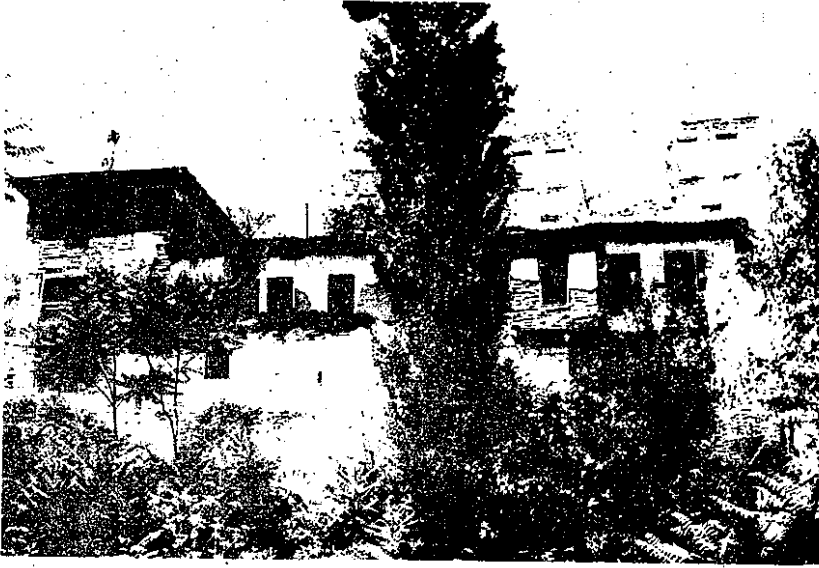
Fotoğraf: 2- Eski Gördes'teki konutların bazılar yıkılırken, hala ayakta durabilen bir kaç konut da oturulmaz haldedir.

Fotoğraf: 3- Yeni Gördes'in Akhisar yönünden girişi.

Fotoğraf: 4- Yeni Gördes'in şimdiki kuruluş yeri bir plato yüzeyidir.

Fotoğraf: 5- Eski Gördes'te Baędad tarzda inşa edilmiř konutlar.